

УДК 930+94(410)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.82-102>

Денис Іванов, асп.

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

**ЗАРУБІЖНА ІСТОРИОГРАФІЯ
БРИТАНСЬКОГО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ
ПЕРІОДУ 1990-2010 РР.**

Анотація. Стаття містить аналіз зарубіжної історіографії британського зовнішньополітичного процесу кінця ХХ – початку ХХІ ст. Проаналізовано головні теми, які привертали увагу дослідників. Серед них – європейська політика Великої Британії, «особливі відносини» між Великою Британією та США, участь Великої Британії у вирішенні міжнародних конфліктів. Для кращого розуміння контексту дано короткий огляд британської зовнішньої політики в період від вступу Великої Британії в ЄЕС (1973 р.) до завершення діяльності кабінету Гордона Брауна (2010 р.). Автором проаналізовано дослідження, присвячені європейській політиці Великої Британії та її специфічним рисам. Проведено огляд праць, присвячених співвідношенню «атлантизму» та «європеїзму» у британській зовнішній політиці. Проаналізовано науковий доробок з питань формування позиції Великої Британії щодо регіональних конфліктів – від Боснійської війни (1992-1995 рр.) до російсько-грузинського конфлікту (2008 р.). Події, пов'язані з референдумом про Брексіт (2016 р.), актуалізували важливість дослідження британського зовнішньополітичного процесу. В зв'язку з цим видається важливим вивчення таких аспектів, як дія механізмів прийняття зовнішньополітичних рішень, визначення їх мотивацій та вплив демократичних інститутів, таких як політичні партії та громадські рухи. Дослідження даної

проблеми матиме велике значення для формування наукової концепції розвитку українських демократичних інституцій.

Ключові слова: історіографія, Велика Британія, зовнішня політика, ЄС, США, регіональні конфлікти.

Закінчення прем'єрства Маргарет Тетчер (1979-1990 рр.) співпало з завершенням «холодної війни». За цих обставин перед політичними колами Великої Британії постало завдання пристосування до нових міжнародно-політичних реалій та умов постбіполярної доби. На початку 1990-х рр. в міжнародних відносинах вочевидь посилювалися чинники нестабільності, спричинені розпадом Югославії та активізацією діяльності терористичних організацій. Об'єднане Королівство зберігало статус великої держави завдяки ролі постійного члена в Раді Безпеки ООН, потужним військовими силами та високорозвиненій постіндустріальній економіці. Специфіка міжнародного становища країни полягала в збереженні особливих відносин зі США та суттєвому впливі на формування спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Утім, політичні події пов'язані з перемогою євроскептиків на референдумі 2016 р. з питання про вихід Великої Британії зі складу ЄС, збільшили актуальність британського зовнішньополітичного процесу та ролі цієї країни в міжнародно-політичних процесах.

Дослідження британського зовнішньополітичного процесу поглиблює розуміння об'єктивних політичних процесів, що відбуваються у країнах Західної Європи. Аналіз факторів, які впливають на формування зовнішньої політики, вимагає зосередження уваги на важливих аспектах функціонування суспільства: механізмах прийняття зовнішньополітичних рішень, діяльності демократичних інститутів та взаємодії держави з політичними партіями та громадськими об'єднаннями.

Мета статті полягає в аналізі зарубіжної історіографії британського зовнішньополітичного процесу в період 1990-2010 рр. Реалізація цієї мети передбачає виконання наступних завдань:

- визначення найважливіших з погляду зарубіжних дослідників аспектів британського зовнішньополітичного процесу;

- критичний аналіз історіографії європейської політики Великої Британії та основних праць, присвячених «особливим відносинам» між Великою Британією та США;

- систематизацію оцінок, які стосуються участі Великої Британії у вирішенні регіональних конфліктів.

У 1973 році за підсумками загальнонаціонального референдуму Об'єднане Королівство, після десятиліття гострих внутрішньополітичних дебатів, подало заявку на вступ до Європейської Економічного Співтовариства (ЄЕС). Головна причина, яка гальмувала приєднання країни до ЄЕС, полягала в специфічному баченні британським істеблішментом місця Великої Британії в світовій політиці, яке формувалося протягом декількох століть. Британські можновладці традиційно вважали, що Британія не є частиною Європейського континенту, та що її національні інтереси, відмінні від інтересів континентальних держав, є першочерговими. Відповідно, для політичного керівництва Франції та ФРН загальноєвропейський проект слугував засобом виконання стратегічної мети – утворення об'єднаної європейської конфедеративної системи. На противагу Франції та ФРН, Велика Британія непохитно захищала свій суверенітет та право на політичний маневр, розглядаючи участь у євроінтеграції як метод для встановлення взаємовигідної економічної співпраці та важіль впливу на загальноєвропейські процеси. З початком прем'єрства Маргарет Тетчер (1979-1990 рр.) було зроблено ставку на поглиблення співпраці зі США, в той час як європейська політика держави ґрунтувалася на позиціях євроскептицизму – ідеології, що зумовила вкрай обережне ставлення до будь-яких проектів, пов'язаних з євроінтеграційними процесами та розширенням повноважень керівних органів ЄС. Тетчер підтримувала домовленості про завершення формування спільного європейського ринку, але створення монетарного союзу та централізацію

прийняття рішень наднаціональними органами Європейських Співтовариств вважала недоречними.

У 1990-ті рр. за прем'єрства Джона Мейджора (1990-1997 рр.) цей підхід був переглянутий і консерваторами, і лейбористами. В обох партіях сформувалися фракції єврооптимістів (прихильників посилення інтеграції) та євроскептиків (противників подальшої інтеграції), які протягом наступних двох десятиліть вели дискусії стосовно ступеня й глибини членства Великої Британії у Європейському Союзі (ЄС). Участь у євроінтеграційних процесах принесла країні багато переваг, разом зі статусом фінансового центру Європи, однак ціною цього була відмова від деяких елементів суверенітету. Значна частина британських громадян продовжувала підтримувати євроскептиків.

Початок 1990-х рр. був позначений важливими зрушеннями в міжнародних відносинах. Розпад СРСР і криза в Югославії суттєво вплинули на переосмислення проблематики європейської безпеки та спричинили дебати про нову роль НАТО. Для політичних кіл Великої Британії головною зовнішньополітичною проблемою в цей період стала Боснійська криза (1992-1995 рр.), яка вперше з часу Фолклендської війни 1982 р. порушила питання про участь британських військ у бойових діях.

Після перемоги лейбористів на парламентських виборах уряд на чолі з Тоні Блером (1997-2007 рр.) обрав курс на прагматичну участь у європейській інтеграції, що передбачав збереження особливої позиції з деяких питань на кшталт валютного суверенітету та передачі суттєвої частки повноважень Єврокомісії. Велика Британія в цей період активно сприяла розширенню ЄС, вбачаючи в цьому метод стримування впливу Франції та Німеччини. Проте в своїй європейській політиці уряд стикався зі значними перешкодами, адже лейбористам не вдалося остаточно переконати виборців у перевагах євроінтеграції.

На урядування Т. Блера припали три міжнародні кризи, які змусили уряд проводити військові інтервенції – Косовський конфлікт (1999 р.), воєнна операція в Афганістані (з 2001 р.), яка стала наслідком терактів у США 11

вересня 2001 р., та інтервенція до Іраку (2003 р.). В усіх трьох випадках кабінет Блера підтримував свого головного союзника – США – та реалізовував концепцію гуманітарної інтервенції, що вважала припустимим військове втручання в іноземних державах задля підтримання миру та безпеки в світі. Вторгнення в Ірак викликало суттєві протиріччя, як у відносинах з Францією та Німеччиною, які були проти інтервенції, так і в британському суспільстві, значна частина якого вважала, що Т. Блер поставив американські політичні інтереси вище інтересів власної держави. Після відставки Т. Блера уряд очолив Гордон Браун (2007-2010 рр.), який в цілому продовжував попередній зовнішньополітичний курс за винятком гіпертрофованої уваги до «особливих відносин» зі США. Європейська політика залишалася без змін, однак євроскептицизм продовжував зберігати значну популярність. Під час вторгнення Російської Федерації в Грузію (серпень 2008 р.), уряд Г. Брауна зайняв жорстку позицію, розцінивши дії Росії як військову агресію.

Загалом Велика Британія проводила активну зовнішню політику, що відповідає її статусу великої держави. Країна мала активні двосторонні відносини зі США, які вважаються одним з найміцніших військово-політичних альянсів в історії світової дипломатії, вела складну політичну гру в якості члена ЄС та приймала активну участь у підтримці стабільності на європейському континенті, втручаючись у регіональні конфлікти під егідою чи поза межами НАТО.

Формування та реалізація зовнішньополітичного курсу урядів Об'єднаного Королівства привертають значну увагу британських дослідників. В концептуальному відношенні топ-темами в дослідженнях британських авторів виступають європейська політика та британсько-американські відносини. Регіональні конфлікти також привертають значну увагу, однак перші два напрями вважаються такими, що безпосередньо впливають на формування британського зовнішньополітичного курсу, й тому займають центральне місце у науковому дискурсі.

Впродовж 1990-х рр. роботи широкого кола британських дослідників були присвячені європейській політиці Великої Британії. Окрім британських та американських авторів, ця тема привертала увагу й численних дослідників з Росії, України та інших країн. Серед наукових монографій цього тематичного напрямку варто відзначити, в першу чергу, працю професора політології Університету Лейчестера М. Фітіана «Лейбористська партія, війна та міжнародні відносини, 1945-2006» [1]. В цій роботі дослідник зосереджує увагу на факторах, що впливали на формування позиції партії щодо міжнародних збройних конфліктів – від Корейської війни (1950-1953 рр.) до другої Іракської кампанії (2003 р.). М. Фітіан детально розглянув проведену Т. Блером ревізію зовнішньополітичної доктрини лейбористів, яка в подальшому стала однією з причин згоди британського кабінету допомогти США під час іракської інтервенції 2003 р. Спираючись на огляд подій під час попередніх військових конфліктів, в яких приймала участь Велика Британія, М. Фітіан критично поставився до рішення Т. Блера розпочати війну всупереч його власним політичним переконанням. Дослідник стверджує: «Підсумовуючи, рішення Блера прийняти участь у війні в Іраку залишило Британію в Європі в ізоляції, якої вона не знала з кінця епохи Тетчер, підірвало самі основи зовнішньополітичних принципів, які сам Блер проголошував у 1999 р., створило незручний прецедент у міжнародному праві, скомпрометувало використання гуманітарної інтервенції, розколело Лейбористську партію та британське суспільство сильніше ніж В'єтнамська війна, з якою її неминуче порівнювали, нанесло смертельний удар лейбористській традиційній позиції з питань війни, стало приводом до терактів у Лондоні та залишило Ірак в стані анархії» [1, р. 155].

Цікавим дослідженням, присвяченим цій темі є робота Р. Вікерс «Лейбористська партія та світ» (2011 р.) [2]. В своїй двотомній праці авторка простежує еволюцію зовнішньополітичних підходів Лейбористської партії від її заснування до сьогодення. На її погляд, «нові лейбористи» спробували «прищепити» зовнішній політиці держави моральний оціночний вимір,

запропонувавши альтернативу силовій політиці та так званому реалістичному підходу, побудованому на визнанні пріоритетного значення національних інтересів. Обґрунтовуючи цю думку, Р. Вікерс зазначає: «лейбористи намагалися запропонувати альтернативу традиційній силовій політиці та реалістичному підходу британської зовнішньої політики, ... запропонувавши зовнішню політику, засновану на інтернаціоналізмі, що ставила б в основу співробітництво та взаємозалежність, і демонструвала б повагу до міжнародного товариства так само, як і до національного інтересу» [2, р. 2]. На думку Р. Вікерс, найбільший вплив на формування лейбористської зовнішньої політики справила ліберальна теорія міжнародних відносин. Відповідно, лейбористи дотримувалися скоріше реформістського, аніж радикального чи революційного підходу до зовнішньої політики. «Спираючись на це ми стверджуємо, що протягом двадцятого століття існувало неперервне бачення лейбористами зовнішньої політики, яке найлегше визначити як “інтернаціоналізм”» [2, р. 3].

Розуміння особливостей європейської політики «нових лейбористів» поглиблює стаття Д. Сміт «Втрачена можливість? Європейська політика нових лейбористів, 1997-2005» [3]. Робота присвячена аналізу політичного курсу уряду Т. Блера стосовно ЄС. На думку Д. Сміт, прем'єр-міністру Т. Блеру не вдалося переконати виборців у перспективності євроінтеграції та попередити розкол у партії з питання введення євро.

Серед праць, присвячених діяльності лейбористських урядів на межі ХХ та ХХІ ст., варто згадати монографію дослідника з питань безпеки Бірмінгемського університету П.Д. Вільямса «Британська зовнішня політика за Нових лейбористів, 1997-2005» [4]. У своєму дослідженні автор провів критичний аналіз зовнішньої політики уряду Т. Блера в період з травня 1997 р. до травня 2005 р. На його думку, Велика Британія була головним посередником у відносинах між США та ЄС. Окрім цього, лейбористи надавали перевагу мультилатеральному підходові в побудові відносин зі США та провідними державами ЄС і НАТО (мається на увазі акцент на багатосторонніх відносинах,

які є взаємовигідними для всіх учасників певного угруповання) та декларували відмову від *realpolitik*.

Значний науковий інтерес дослідників пов'язаний з дослідженням політичної платформи Консервативної партії. В цьому контексті варта уваги стаття Т. Бейла у виданні *Parliamentary Affairs* «Поміж м'яким та жорстким курсом? Консервативна партія, валентна політика та потреба в новому єврореалізмі» (2006 р.) [5]. В статті проводиться думка про те, що в інтересах консерваторів був пошук компромісу з ЄС. Адже «попри загрозу з боку Партії незалежності Об'єднаного королівства», консерваторам було варто «враховувати можливість того, що дрейф у бік жорсткого євроскептицизму може призвести до перегину». Стверджувалося, що разом з партійною позицією з інших питань, це могло призвести до того, що Консервативна партія залишить те, що псефологи (спеціалісти з виборчих технологій) називають «зоною прийнятності», в якій «партії необхідно знаходитися, аби мати реальні шанси на перемогу. Оскільки партійне лідерство Кемерона спрямоване на повернення партії в цю зону, консерватори мають, хоча б, розглянути можливість звернення до м'якого євроскептицизму, можливо репрезентованого як «єврореалізм», у якості сигналу готовності прийняти нову політичну реальність» [5, р. 396]. Після публікації цієї роботи, в другій половині 2000-х рр. лідер консерваторів Девід Кемерон провів ревізію партійного іміджу, вибудувавши програму на правоцентристських засадах та відносно м'якому євроскептицизмі. Це принесло партії перемогу на виборах 2010 р., однак не вберегло кар'єру Кемерона від фіаско в зв'язку з програним його урядом референдумом про Брексіт (2016 р.)

Спроби Британії утримувати баланс між суверенітетом та євроінтеграцією розглянуті в статті К. Гіффорда «Об'єднане Королівство та Європейський Союз: виміри суверенітету та євроскептичної британськості» (2010 р.) [6]. В статті порушено проблему співвідношення британського суверенітету та євроскептицизму. Автор дійшов до висновку, що відносини між Лондоном та Брюсселем залишилися складними й значною мірою

невизначеними: «Не зважаючи на те, що лейбористи отримали у спадок євроскептично налаштовану державу, їм вдалося нормалізувати стосунки з ЄС у головних питаннях та впровадити ефективні внутрішньополітичні заходи, спрямовані на вирішення цієї проблеми. Бажання приймати участь у європейському проекті знаходило своє відображення у зусиллях, направлених на модернізацію державного управління. Цей підхід включав у себе гнучке ставлення до британського суверенітету та конституції, не вважаючи їх бар'єрами для відносин між Великою Британією та ЄС, як це було раніше. Однак, коли постало питання про народний суверенітет, лейбористам не тільки не вдалося європеїзувати британськість. Вони, навпаки, посилили національний євроскептицизм, який раніше був пов'язаний виключно з британським економічним лібералізмом» [6, р. 336]. Подальші події, які призвели до Брекситу в 2016 р. підтвердили вірність проведеного Гіффордом аналізу проблеми.

Серед російських авторів до тематики британського зовнішньополітичного процесу зверталися Г.Л. Довгиленко, С.П. Перегудов, Є.А. Порецькова, А.В. Валуєв, Р.В. Валеева, Л.А. Якубова. В контексті аналізу підходів російських авторів варто згадати новітню кандидатську дисертацію Г.Л. Довгиленка «Еволюція зовнішньополітичного курсу консервативної партії Великої Британії у відносинах з Німеччиною в 1990–2015 роках» [7]. Розглядаючи особливості розвитку відносин між Великою Британією та ФРН, дослідник приділяє значну увагу змістовним аспектам дебатів між прихильниками та противниками євроінтеграції.

Варто окремо відзначити фундаментальну працю російського дослідника С.П. Перегудова «Тетчер та тетчеризм» [8]. В своїй роботі автор приділив головну увагу неоконсервативним реформам уряду М. Тетчер, однак робота містить огляд зовнішньополітичного курсу кабінету Дж. Мейджора, включаючи його порівняння з основними напрямками та спрямуванням зовнішньополітичного курсу 1980-х рр.

Загалом, у роботах більшості дослідників, присвячених формуванню та реалізації зовнішньої політики Великої Британії в період 1990-2010 рр., простежувалося усвідомлення того, що британським можновладцям не вдалося переконати більшість громадян своєї країни у перевагах поглибленої євроінтеграції. Так само, у працях ряду авторів (П.Д. Вільямс, К. Гіффорд, М. Фітіан, С.П. Перегудов та ін.) присутнє доволі чітке усвідомлення концептуальної невизначеності відносин між Британією та ЄС. В рамках цієї логіки подальші події, що призвели до Брекситу, можуть тлумачитися як зростання популярності євроскептицизму, яке призвело до відмови від компромісів на користь національних інтересів.

«Особливі відносини» між США та Великою Британією вважаються важливим елементом світової політики та одним із витоків доктрини «атлантизму». В переліку робіт, присвяченій цій проблемі, варто розглянути статтю Т. Дана «Коли починається стрілянина: Атлантизм в стратегії безпеки Великої Британії» [9]. В своїй роботі Т. Дан приділив увагу ревізії британської концепції безпеки, спричиненій закінченням епохи біполярності та припиненням протистояння двох наддержав у світовій політиці. На його думку, саме схильність Об'єднаного Королівства до атлантичної ідентичності (пріоритет на співпраці зі США) є причиною протиріч з континентальними європейськими державами.

Для кращого розуміння проблематики взаємодії Великої Британії зі США та ЄС варто згадати й роботу Р. Ніблета «Обираючи між Америкою та Європою: новий контекст британської зовнішньої політики» [10]. На думку Р. Ніблета, на початку XXI ст. специфіка «особливих відносин» зазнала суттєвих змін, що безпосередньо впливали на співпрацю між США та Британією. Р. Ніблет звернув увагу на низку суперечностей, пов'язаних з еволюцією англо-американського партнерства, які, на думку цього дослідника, були викликані як відсутністю в американській еліті впевненості стосовно подальших перспектив США, так і суттєвими протиріччями в ЄС. Вказуючи на те, що англо-американське партнерство суперечить британським зобов'язанням

у межах ЄС, Р. Ніблет зазначав: «Скоординована трансатлантична відповідь може бути необхідною, хоча часом і не найкращою відповіддю на безліч сучасних найскладніших міжнародних проблем. Тим не менше, Великій Британії буде важко виробити спільну англо-американську позицію з ключових зовнішніх питань попередньо не узгодивши її з європейськими партнерами. Стосовно деяких важливих питань для Великої Британії буде простіше намагатися виробити спільну позицію з європейськими країнами і тільки потім узгоджувати трансатлантичну позицію зі Сполученими Штатами» [10, р. 641].

До найважливіших напрямків дослідження британської зовнішньої політики безперечно належить ставлення Об'єднаного Королівства до проблеми регіональних конфліктів та вибору форм і методів участі в їх вирішенні. Цей напрям, що посідає належне місце в британській історіографії, пов'язаний як з історичною спадщиною Британської колоніальної імперії, так і з низкою конфліктів, що виникли в Європі та в інших регіонах світу в постбіполярний період.

На початку 1990-х рр. уряд Великої Британії зіткнувся з проблемою розпаду Югославії, що вилилася в масштабну Балканську кризу 1991-1995 рр. Події на Балканах, які супроводжувалися проголошенням незалежності Словенії, Хорватії, громадянською війною в Боснії та Герцеговині й втручанням з боку Сербії, стали поштовхом до великої політичної дискусії про вибір форм і методів реагування на новий збройний конфлікт у Європі – перший масштабний конфлікт такого роду після Другої світової війни. Загалом стрижень дискусії стосувався того, якою має бути позиція провідних країн ЄС і як має реагувати НАТО на виникнення нової загрози. В контексті реагування з боку політичних кіл Великої Британії зміст дискусії полягав у тому, чи необхідно країні брати участь у колективній інтервенції, чи з огляду на периферійне розташування колишньої Югославії було б більш доцільним утриматись від прямого застосування сили.

Серед багатьох робіт британських дослідників, зазначеній проблемі присвячена фундаментальна монографія К. Ходж «Британія та Балкани: з 1991

року до сьогодні» [11]. В цьому дослідженні авторка аналізує роль Великої Британії в міжнародній політиці на реагування Лондона на події на території колишньої Югославії в період з 1991-2006 рр. Велика увага в зазначеній праці приділена огляду парламентських дебатів та парламентського процесу загалом, роботі урядових комітетів, політичних і гуманітарних агенцій, що супроводжували прийняття рішень британським урядом.

Цікавим дослідженням з цієї проблеми є стаття С. Флемінг «Деякі аспекти британської зовнішньої політики стосовно колишньої Югославії» [12]. Авторка приділила значну увагу дискусії з питання інтервенції, головними супротивниками якої виступали М. Ріфкінд (міністр оборони в 1992-1995 рр. і міністр закордонних справ у 1995-1997 рр. у консервативному уряді Дж. Мейджора) та Т. Бенн (лідер лівого крила лейбористів), а головними прихильниками були М. Тетчер та М. Фут (лідер Лейбористської партії 1980-1983 рр.). Перші наголошували на тому, що інтервенція суперечить британським інтересам та сприяє німецькій експансії в Балканському регіоні. Другі підкреслювали необхідність підтримки США як головного союзника та потребі підтримувати престиж країни на зовнішньополітичній арені, зокрема в якості постійного члена Ради Безпеки ООН.

Для кращого розуміння причин втручання уряду Великої Британії у Балканську кризу варто згадати дві статті, опубліковані в журналі «The World Today» (лютий 1993 р.). У першій статті Дж. Шарп «Інтервенція в Боснії – аргументи “за”» [13], ґрунтовно обстоювалася необхідність британського втручання. Авторка вважала, що країна не може ігнорувати відверту агресію з боку Сербії, яка кидає виклик світовому порядку та наголошувала на тому, що не можна допускати етнічних чисток, які можуть посилити протиріччя між християнським та мусульманським світом. У цьому ж випуску журналу вийшла стаття М. Девара «Інтервенція в Боснію – аргументи “проти”» [14]. В ній автор обстоював протилежний підхід. М. Девар доводив недоречність інтервенції, звертаючи увагу на складність розмежування комбатантів, відсутність чітких етнічних кордонів та можливе втручання Сербії.

Завершуючи огляд історіографії з проблематики балканського конфлікту, варто згадати докторську дисертацію А.-М. Шрайнер «Британська лейбористська партія та розпад Югославії. 1991-1995: Історичний аналіз парламентських дебатів» [15]. В зазначеній роботі авторка детально розглянула ставлення лейбористської опозиції до Балканського конфлікту та втручання з боку інших країн. Принагідно відзначено, що тіньовий уряд Лейбористської партії підтримав позицію уряду Мейджора щодо втручання в конфлікт у Боснії, з чим не погодилася значна частина депутатів-лейбористів. Як вважає дослідниця, саме тоді виникла концепція «гуманітарної інтервенції», яку пізніше використовував уряд Т. Блера.

Проблему втручання в Боснійський (1995 р.) та Косовський (1999 р.) конфлікти розглядає Д. МакКурт у своїй роботі «Вітаючи гуманітарну інтервенцію: Атлантизм та інтервенція Об'єднаного Королівства в Боснію та Косово» [16]. Автор вважає, що однією з головних причин залучення Британії до інтервенції була атлантична солідарність зі своїм головним союзником США.

Головним зовнішньополітичним випробовуванням для кабінету Т. Блера стала Іракська криза (2003 р.), яка закінчилася поваленням режиму С. Хусейна та окупацією країни. Ця тема викликала значні протиріччя як у британському суспільстві, так і серед дослідників, які намагалися зрозуміти чи правильно поступив Блер, підтримавши рішення США про початок воєнних дій проти Іраку.

У рамках проблеми дослідження не можна залишити поза увагою дві цікавих статті американського та британського авторів. По-перше, це стаття дослідника з Національного університету оборони США С.Ф. Крамера «Британія Блера після Іраку» [17] опублікована у «Foreign Affairs». Крамер пояснює мотивацію рішення Т. Блера про інтервенцію необхідністю повалення диктаторського режиму та знищення зброї масового ураження, у розробці якої американська адміністрація Дж. Буша-молодшого звинувачувала С. Хусейна. Друга робота – стаття К. Блата «Британська дорога до війни: Блер, Буш та

прийняття рішення про вторгнення в Ірак» [18], теж відтворює причини основні прийняття кабінетом Т. Блера рішення про інтервенцію. Автор статті доходить до подібного з Крамером апологетичного висновку, що першопричиною втручання було переконання у наявності в Іраку зброї масового ураження, що спонукало попередити цю загрозу за будь-яку ціну. Окрім того, важливою спонукою до інтервенції вважалася необхідність «повалення тиранії С. Хусейна», що цілком вписувалося в логіку «гуманітарної інтервенції».

В іншій роботі авторів М. Біча та Т. Дж. Олівера «Гуманітарна інтервенція та зовнішня політика у консервативній коаліції» [19] детально розглянуто концепт гуманітарної інтервенції в якості зовнішньополітичного інструменту. В першій частині роботи автори досліджують традиційний підхід до використання цього інструменту на прикладі втручання уряду Мейджора в Боснійську кризу впродовж 1993-1995 рр. В другій частині розглянуто прецедент участі Великої Британії в Іракській кампанії (2003 р.) за урядування Т. Блера та інтервенції в Лівію (2011 р.) за прем'єрства Д. Кемерона.

На прем'єрство лейбориста Г. Брауна припав російсько-грузинський збройний конфлікт, який супроводжувався вторгненням військ Російської Федерації на територію Грузії (серпень 2008 р.). Ця війна підняла цілий комплекс питань, пов'язаних з архітектурою європейською безпеки та стримуванням потенційної російської агресії. Цій проблематиці присвячена стаття Х. Б.Л. Ларсена (Данський інститут міжнародних досліджень, Стенфордський університет, США) «Російсько-грузинська війна та що буде після неї: на шляху до європейського великого концерту» [20].

Автор статті проаналізував і порівняв позицію Франції, Німеччини та Великої Британії щодо російсько-грузинського конфлікту. В статті викладені цікаві зауваження стосовно позиції Великої Британії та реакції уряду Г. Брауна на тогочасні події. На думку автора, британська реакція підтвердила, що Велика Британія продовжує дотримуватися головних положень атлантистської концепції та доктрини стримування. Кабінет Г. Брауна прямо назвав дії Росії агресією, яка відповідає духу «холодної війни», та виголосив намір створити

протипагу діям Росії у Східній Європі, хоча його не підтримали уряди інших держав ЄС. Таку позицію Об'єднаного Королівства Ларсен пояснював спільним зі США розумінням розширення ЄС і НАТО як гарантії геополітичної стабільності, в той час як РФ, згідно логіки сфер впливу, сприймала це розширення як загрозу для себе.

Доцільно відзначити, що окрім історіографії з проблематики європейських конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст., огляд якої запропоновано у даній статті, зарубіжні науковці продовжують дослідження підходів Об'єднаного Королівства щодо управління конфліктами та їх врегулювання в інших регіонах світу – від арабо-ізраїльського конфлікту, війни в Афганістані та корейської проблеми до локальних конфліктів у ряді країн Африки.

Загалом можна констатувати, що зарубіжні науковці чималою мірою пов'язують ставлення британських політиків до проблеми регіональних конфліктів та бачать мотивації активної позиції Великої Британії у цьому контексті в наслідуванні доктрини «атлантизму», «особливих відносинах» зі США та намірах відігравати провідну роль у системі безпеки на європейському континенті.

Висновки. Огляд зарубіжної історіографії британського зовнішньополітичного процесу кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє сформулювати наступні висновки та узагальнення:

- У постбіполярну добу британська зовнішня політика зазнала суттєвої корекції. Головними передумовами зміни акцентів зовнішньополітичного курсу стали припинення «холодної війни» та перегляд британським політичним істеблїшментом європейського вектору зовнішніх відносин. Незалежно від правлячої партії та складу кабінету міністрів, Велика Британія намагалася нав'язувати ЄС зовнішньополітичну ініціативу, інтерпретуючи його, в першу чергу, як союз націй, а не як інтеграційне утворення. Водночас «особливі відносини» зі США продовжували бути головною константою зовнішньополітичної доктрини Об'єднаного Королівства.

- Європейський та американський напрямки зовнішньополітичного процесу стали об'єктом комплексного аналізу з боку багатьох дослідників, які намагалися дати пояснення феномену британського євроскептицизму. Попри те, що британські науковці звертали увагу на значення й постійну присутність цього феномену, європейські політики переважно недооцінили популярність євроскептицизму серед населення Англії.

- «Особливі відносини» досліджувалися британськими науковцями переважно в контексті балансування Великої Британії між «атлантистською» та «європеїстською» політичними концепціями.

- Ознайомлення з працями британських дослідників свідчить про те, що вирішення регіональних конфліктів перебувало й залишається в переліку пріоритетів британської міжнародної політики. Такий підхід пояснюється як традиційними елементами (демонстрація статусу провідної держави «першого рівня»), так і намірами приймати активну участь у гарантуванні й забезпеченні системи колективної безпеки на європейському континенті. Дана проблема активно розроблялася британськими спеціалістами як у площині міжнародних відносин, так і в контексті внутрішньополітичних процесів.

- У контексті переговорів про вихід Об'єднаного Королівства з ЄС дослідження британської зовнішньої політики залишається актуальним напрямом наукового дискурсу. В сучасних умовах видається доцільним адекватне розуміння механізмів роботи демократичних інституцій, які мають забезпечувати формування раціональної зовнішньої політики за відображення настроїв і прагнень суспільства. Такий підхід зосередження уваги науковців на таких питаннях, як дослідженні впливу політичних партій та громадських рухів на формування та реалізацію зовнішньополітичного курсу держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Phythian M. The Labour Party, War and International Relations, 1945-2006 / M. Phythian. – Routledge, 2007. – 200 p.

2. Vickers R. The Labour Party and the world. / R. Vickers. – Manchester University Press, 2011. – Vol. 2: Labour's foreign policy since 1951. – 256 p.
3. Smith J. A Missed Opportunity? New Labour's European Policy 1997-2005 / J. Smith // International Affairs (Royal Institute of International Affairs). – 2005. – Vol. 81, No. 4. – Britain and Europe: Continuity and Change. – P. 703-721.
4. Williams P.D. British foreign policy under New Labour, 1997-2005 / P.D. Williams. – Palgrave Macmillan. – 2005. – 280 p.
5. Bale T. Between soft and hard place? The Conservative party, valence politics and the need for New eurorealism / T. Bale // Parliamentary Affairs. – 2006. – Volume 59, Issue 3. – P. 385-400.
6. Gifford C. The UK and the European Union: Dimensions of sovereignty and the problem of Eurosceptic britishness / C. Gifford // Parliamentary Affairs. – 2010. – Vol. 63, No 2. – P. 321-338.
7. Довгиленко Г.А. Эволюция внешнеполитического курса консервативной партии Великобритании в отношении Германии в 1990-2015 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Глеб Анатольевич Довгиленко. – С.-Пб., 2017. – 222 с.
8. Перегудов С. П. Тэтчер и Тэтчеризм / С. П. Перегудов. – М. : Наука, 1996. – 301 с.
9. Dunne T. When the shooting starts: Atlantism in British security strategy / T. Dunne // International Affairs. – 2004. – Vol. 80, No. 5. – P. 893-909.
10. Niblett R. Choosing between America and Europe: a new context for British foreign policy / R. Niblett // International Affairs. – 2007. – Vol. 83, No. 4. – P. 627-641.
11. Hodge C. Britain and the Balkans: 1991 until the present / C. Hodge. – Routledge. – 2006. – 316 p.
12. Fleming S. Some aspects of British foreign policy towards the former Yugoslavia / S. Fleming // Serbian Political Thought. – 1996. – No. 1-2. – P. 113-130.

13. Sharp J.M.O. Intervention in Bosnia – The case for / J. M. O. Sharp // *The World Today*. – 1993. – Vol. 49, No. 2. – P. 29-32.
14. Dewar M. Intervention in Bosnia – The case against / M. Dewar // *The World Today*. – 1993. – Vol. 49, No. 2. – P. 32-34.
15. Schreiner A.-M. The British Labour party and the Break-up of Yugoslavia. 1991-1995: historical analysis of parliamentary debates. PhD Thesis/ Ann-Marie Schreiner. – Southampton, 2009. – 271 p.
16. McCourt D. Embracing Humanitarian Intervention: Atlanticism and the UK Interventions in Bosnia and Kosovo / D. McCourt // *The British Journal of Politics and International Relations*. – 2013. – Vol. 15, Issue 2. – P. 246-262.
17. Kramer S.P. Blair's Britain after Iraq / S.P. Kramer // *Foreign Affairs*. – 2003. – Vol. 82, No. 4. – P. 90-104.
18. Bluth C. The British road to war: Blair, Bush and the decision to invade Iraq / C. Bluth // *International Affairs*. – 2004. – Vol. 80, No. 5 – P. 871-892.
19. Beech M. Humanitarian Intervention and Foreign Policy in the Conservative-led Coalition / M. Beech, T.J. Oliver // *Parliamentary Affairs*. – 2014. – Vol. 67, Issue 1. – P. 102-118.
20. Larsen H.B.L. The Russo-Georgian War and Beyond: Towards a European Great Power Concert / H.B.L. Larsen // *European Security*. – March 2012. – Vol. 21, No. 1. – P. 102-121.

References:

1. PHYTHIAN, M. (2007). *The Labour Party, War and International Relations, 1945-2006*. Routledge.
2. VICKERS, R. (2011). *The Labour Party and the world. Vol. 2. Labour's foreign policy since 1951*. Manchester University Press.
3. SMITH, J. (2005) A Missed Opportunity? New Labour's European Policy 1997-2005. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 81(4), p. 703-721.

4. WILLIAMS, P. D. (2005). *British foreign policy under New Labour, 1997-2005*. Palgrave Macmillan.
5. BALE, T. (2006). Between soft and hard place? The Conservative party, valence politics and the need for New eurorealism. *Parliamentary Affairs*, 59(3), p. 385-400.
6. GIFFORD, C. (2010). The UK and the European Union: Dimensions of sovereignty and the problem of Eurosceptic britishness. *Parliamentary Affairs*, 63(2), p. 321-338.
7. DOVGILENKO, G. L. (2017). *Evolyutsiya vneshnepoliticheskogo kursa konservativnoy partii Velikobritanii v otnoshenii Germanii v 1990–2015 gg.* Unpublished Thesis (PhD). Saint-Petersburg, FGBOU VO Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet.
8. PEREGUDOV, S. P. (1996). *Tetcher i Tetcherizm*. Moscow: Nauka.
9. DUNNE, T. (2004). When the shooting starts: Atlantism in British security strategy. *International Affairs*, 80(5), p. 893-909.
10. NIBLETT, R. (2007). Choosing between America and Europe: a new context for British foreign policy. *International Affairs*, 83(4), p. 627-641.
11. HODGE, C. (2006) *Britain and the Balkans: 1991 until the present*. Routledge.
12. FLEMING, S. (1996). Some aspects of British foreign policy towards the former Yugoslavia. *Serbian Political Thought*, 1-2, p. 113-130.
13. SHARP, J. M. O. (1993). Intervention in Bosnia – The case for. *The World Today*, 49(2), p. 29-32.
14. DEWAR, M. (1993). Intervention in Bosnia – The case against. *The World Today*, 49(2), p. 32-34.
15. SCHREINER, A.-M. (2009). *The British Labour party and the Break-up of Yugoslavia. 1991-1995: historical analysis of parliamentary debates*. Unpublished Thesis (PhD). Southampton, University of Chichester.
16. MCCOURT, D. (2013). Embracing Humanitarian Intervention: Atlanticism and the UK Interventions in Bosnia and Kosovo. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(2), p. 246-262.

17. KRAMER, S. P. (2003). Blair's Britain after Iraq. *Foreign Affairs*, 82(4), p. 90-104.
18. BLUTH, C. (2004). The British road to war: Blair, Bush and the decision to invade Iraq. *International Affairs*, 80(5), p. 871-892.
19. BEECH, M., OLIVER, T. J. (2014). Humanitarian Intervention and Foreign Policy in the Conservative-led Coalition. *Parliamentary Affairs*, 67(1), p. 102-118.
20. LARSEN, H. B. L. (2012). The Russo-Georgian War and Beyond: Towards a European Great Power Concert. *European Security*, 21(1), p. 102-121.

Denys Ivanov, PhD student

Institute of World History

National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF THE BRITISH FOREIGN POLICY PROCESS (1990-2010)

***Abstract.** The paper deals with the analysis of the foreign historiography of the British foreign policy during 1990-2010. The author analyses the main aspects of British European politics that attracted attention of foreign researchers, as well as the British-American special relations and British position towards the regional conflict management. The political events from the U.K. accession to the European Economic Community (1973) to the retirement of the Gordon Brown's cabinet (2010) have been revised for better understanding of general political trends.*

The study investigates the works analysing of the Britain's European policy, its specific features and the correlation between Atlanticism and Europeanism in the British foreign policy. It as well formulates a number of analytical conclusions related to the formation of the U.K.'s position towards the regional conflicts from the Bosnian War (1992-1995) to the Russian-Georgian conflict (2008). The events associated with the referendum on Brexit (2016) highlight the importance of a study

of the British foreign policy process. In this regard, it seems expedient to study such aspects as the foreign policy decision-making mechanisms, the definition of their motivations and the influence of democratic institutions such as political parties and nongovernmental organizations thereupon. The study of this issue will contribute to the formation of a scientific concept for the development of Ukrainian democratic institutions.

Key words: *historiography, Great Britain, foreign policy, European Union, United States of America, regional conflicts.*

Надійшла до редколегії 30.05.18.